

**ПРОТЕСТАНТИЗМ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА
БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Розглянуто історіографію, джерела та методологію дослідження протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України.

Ключові слова: протестантизм, історіографія, джерела, методологія.

Рассмотрены историография, источники и методология исследования протестантизма в социокультурном пространстве независимой Украины.

Ключевые слова: протестантизм, историография, источники, методология.

The historiography, sources and methodology of research the protestantism in social and cultural space of independent Ukraine are observed.

Key words: protestantism, historiography, sources, methodology.

Протестантизм є однією з найдинамічніших релігійних течій у соціокультурному просторі незалежної України. Протестантські релігійні організації складають 24% від усіх релігійних організацій на території України. Протестанти активно беруть участь у соціокультурному житті країни, формуванні світогляду народу. Висока активність протестантів в українському суспільстві привертає увагу вчених. Розглядаючи основні ознаки поширення протестантизму в незалежній Україні, необхідно проаналізувати історіографію, джерельну базу та методологічні засади дослідження.

Мета статті — простежити історію, визначити джерела і теоретико-методологічні засади дослідження протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України.

Протестантизм в Україні виник у XVI ст. і пройшов свій своєрідний шлях розвитку й адаптації. На всіх етапах свого розвитку цей релігійний феномен викликав неабиякий інтерес істориків, філософів, літераторів і просто освічених людей. Питання про зародження та розвиток протестантизму в Україні з дотриманням вимог наукового підходу вчені почали досліджувати в 90-х рр. XX ст. Серед публікацій цього періоду заслуговує на увагу праця В. Любащенко (Мельник), у якій вона зробила спробу систематизувати та підсумувати весь фактичний матеріал про зародження, розвиток та долю протестантських осередків на території України. Автор дослідила наявні в Україні протестантські течії, розглянула характерні ознаки їх віровчення [11].

Грунтовне дослідження протестантизму здійснили А. Колодний та П. Яроцький. Результати їх роботи містяться в 5-му та 6-му томах їх фундаментальної праці «Історія релігії в Україні» [5, 6]. Автори,

використовуючи нову методологічну основу, розглянули історію протестантизму на українських землях, найбільші протестантські конфесії та особливості їх віровчення.

Крім релігієзнавців, історію протестантизму вивчали і самі протестанти. Слід зазначити, що їх публікації відрізняються від праць релігієзнавців більшою кількістю фактичного матеріалу та іншим баченням історії протестантських конфесій. Недоліком таких публікацій є суб'єктивність та відсутність наукового підтвердження поданих фактів.

Історія поширення громад євангельських християн-баптистів на території України від їх зародження до 70-х рр. XX ст. розглянута в монографії «Христове світло в Україні» протестантського лідера із Західної України Л. Жабка-Потаповича [3]. С. Савинський свою працю «История русско-украинского баптизма» присвятив дослідженню історії баптизму на російській та українській територіях [21]. Біографічні дані багатьох баптистських лідерів можна знайти в публікації Л. Коваленко «Облако свидетелей Христовых (для народов России в XIX—XX вв.)» [8].

Дослідженню історії поширення конфесії Адвентистів сьомого дня на території України присвячена праця А. Парасея та Н. Жукалюка під назвою «Бедная, бросаемая бурей: исторические очерки к 110-летнему юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине», яка вийшла друком у 1997 р. [17].

Протестантизм в соціокультурному просторі незалежної України викликає науковий інтерес сучасних дослідників. Особливості поширення протестантизму на території України після здобуття незалежності коротко розглянуті в численних релігієзнавчих працях з історії релігій в Україні. Ці публікації містять загальну інформацію про розвиток релігії в незалежній Україні, різноманітні традиційні і нетрадиційні конфесії на її території, віровчення та обряди різних релігійних течій тощо. В рамках вивчення християнських конфесій в Україні автори цих видань досліджують і місце протестантизму в українському релігійному середовищі. Серед публікацій такого типу необхідно відзначити праці: «Україна в її релігійних виявах» А. Колодного [9] і «Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, релігії» Т. Косухи [10].

Значний внесок у дослідження релігійного життя в Україні зробив В. Сленський. Результати його досліджень висвітлені в праці «Релігія після комунізму. Україна в центрально- і східноєвропейському контексті» [2]. Взаємозв'язок між етнонаціональним і релігійним розвитком незалежної України висвітлений у публікації «Релігія в етнонаціональному розвитку України» О. Шуби [29]. Особливості поширення нових релігійних течій в Україні вивчала у своїй праці Л. Филипович [27].

Загалом праці науковців, які досліджували історію релігії та церкви в незалежній Україні, є узагальнюючими. Вони присвячені дослідженню характерних тенденцій розвитку релігійної мережі на території України, вивченню різноманітних конфесій, їх віро-

вчення тощо. Проте вони містять обмежену інформацію про динаміку поширення протестантських церков у соціокультурному просторі незалежної України.

Інформативнішими в контексті дослідження протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України природно є спеціальні праці, присвячені вивченню цього релігійного феномену на території України. Багатоманіття протестантських конфесій в незалежній Україні у своїх працях досліджували Н. Жукалюк, В. Любащенко, О. Назаркіна, А. Опарін та І. Сергеев [4, 11, 12, 14, 16, 22]. Характерні ознаки діяльності та віровчення різних протестантських конфесій на території України у своїх статтях вивчали С. Головащенко, Ю. Наріжний, Ю. Решетніков, Л. Рощина, Л. Рязанова, П. Скибенко, В. Титаренко і П. Яроцький [1, 15, 18, 19, 20, 23, 26, 30].

Результати дослідження класичного протестантизму в Україні містяться в статті С. Головащенко [1]. Феномен українського лютеранства вивчали В. Любащенко [12] та П. Скибенко [23]. Історію поширення лютеранських конфесій у різних регіонах України у своїй публікації розглянув І. Сергеев [22]. Н. Жукалюк та В. Любащенко свою працю «История Церкви Адвентистов седьмого дня в Украине» присвятили вивченню історії адвентизму в Україні [4]. Історію поширення адвентизму в Харкові у своєму дослідженні вивчав А. Опарін [16].

Процес зародження руху євангельських християн-баптистів в Україні досліджувала Л. Рощина [19]. Розвиток баптизму в Україні на межі тисячоліть у своїй статті вивчав Ю. Решетніков [18]. Порівняльний аналіз інституціоналізації братства євангельських християн-баптистів і організації свідків Єгови в Україні у своїй праці здійснив П. Яроцький [30]. Характерні ознаки розвитку п'ятидесятницьких та баптистських церков в Україні в 90-х рр. ХХ ст. досліджувала О. Назаркіна [14]. Історію зародження та характерні ознаки поширення харизматичних протестантських церков в Україні у своїх статтях вивчали Ю. Наріжний [15] та В. Титаренко [26].

Необхідно відзначити значний інтерес сучасних науковців до процесів, які відбуваються в протестантському середовищі після проголошення Україною власної незалежності, таких як інституціоналізація протестантських общин, їх кількісне зростання, зміна соціально-демографічних характеристик, трансформація ставлення протестантів до суспільно-політичних і економічних сфер життя. Наукову зацікавленість до цих питань виявляють Н. Каралаш, Ю. Решетніков, Л. Рязанова, О. Спир, М. Стадник, М. Черенков та ін. [7, 18, 20, 24, 25, 28].

Незважаючи на численні публікації багатьох авторів про зародження та історію протестантизму на території України, понині ґрунтовно не досліджено фактори динамічного розвитку в середовищі протестантських церков, який відбувся в умовах докорінної трансформації українського суспільства за часів незалежності. Залишаються невизначеними місце протестантизму в духовному розвитку країни та

його роль у соціокультурних процесах, що відбуваються на теренах нашої держави.

Джерела, до яких необхідно звернутися в процесі дослідження теми, можна умовно поділити на декілька груп. До першої групи належать документи, що відображають кількісні показники динаміки розвитку протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України (щорічні статистичні звіти) та правові документи, які регулюють діяльність релігійних організацій в Україні, зокрема і протестантських (закони, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, декларації, пакти й інші документи, прийняті міжнародними структурами).

Друга група джерел — це статuti протестантських громад, їх конфесійні публікації та сайти в мережі Інтернет. До конфесійних видань протестантів належать віроповчальні праці лідерів українських та зарубіжних протестантських церков та періодичні видання. Важливим комплексом джерел є результати різноманітних соціологічних досліджень.

Основою роботи є культурологічний підхід, у рамках якого протестантизм розглядається як феномен культури. Особливе значення має соціокультурна теорія, яка акцентує увагу на єдності культури та соціальності. В процесі роботи дисертант звернувся до принципів і понять, сформульованих провідними культурологами та соціологами релігії, такими як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, Т. Парсонс, П. Бергер та ін.

Комплексний характер роботи зумовив необхідність звернутися до фундаментальної (методи діалектики і детермінізму), загальнонаукової (історичний, системний, структурно-функціональний, інформаційний, аксіологічний, когнітивний підходи, термінологічний аналіз і метод операціоналізації понять) та конкретнонаукової (спостереження, порівняння, абстрагування, синтезу й аналізу, індукції та дедукції, різноманітні логічні закони й правила) методології.

Аналіз історіографії, джерельної бази та теоретико-методологічних засад дослідження протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України дозволяє дійти таких висновків. Нині не існує спеціальних праць за темою дослідження. Окремі відомості про стан протестантизму в соціокультурному просторі незалежної України лише фрагментарно наведені в деяких наукових дослідженнях. Учені ретельно дослідили історію зародження і розвитку протестантизму на українських землях. Але динамічний розвиток протестантських конфесій у незалежній Україні потребує особливої уваги дослідників.

Український протестантизм в умовах сучасної трансформації суспільства та пошуків ідейних орієнтирів потребує ретельних наукових досліджень. Необхідно визначити роль та місце протестантизму в релігійному, соціальному й культурному житті населення, проаналізувати політичні й економічні тенденції в протестантському середовищі, простежити вплив протестантських освітніх закладів на формування світогляду українців, спробувати передбачити шляхи розви-

тку цього релігійного феномену в Україні та можливі наслідки його поширення.

Під час вирішення порушеної проблеми необхідно використати значну кількість різноманітних за видами, інформативною насиченістю та соціальними функціями джерел. Комплексна спрямованість роботи зумовлює необхідність звернутися до цілого спектра загально- та конкретнонаукових методів, що й становить перспективу подальших досліджень.

Список літератури

1. Головащенко С. Класичний протестантизм / С. Головащенко // Політика і час. — 1994. — № 4. — С. 51-58.
2. Єленський В. Релігія після комунізму. Україна в центрально- і східноєвропейському контексті / В. Єленський — К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2002. — 420 с.
3. Жабко-Потапович Л. Христове світло в Україні. Історія українського євангельсько-баптистського руху / Л. Жабко-Потапович. — Чикаго : Видання Всеукраїнського Євангельсько-Баптистського Братства, 1991. — 180 с.
4. Жукалюк Н. А. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / Н. А. Жукалюк, В. И. Любащенко. — К. : Джерело життя, 2003. — 60 с.
5. Історія релігії в Україні. В 10 т. Т. 5. Протестантизм в Україні // [редкол. : А. Колодний (голова) та ін.]. — К. : Світ знань, 2002. — 424 с.
6. Історія релігії в Україні. В 10 т. Т. 6. Пізній протестантизм в Україні. П'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови // [редкол. : А. Колодний (голова) та ін.]. — К.-Дрогобич : Сурма, 2008. — 630 с.
7. Каралаш Н. Г. Протестантизм та його модернізація в діяльності релігійних громад сучасної України / Н. Г. Каралаш // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. — Чернівці, 1999. — Вип. 64. — С. 74-76.
8. Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых (для народов России в XIX — XX вв.) / Л. Коваленко. — К. : Издательство Центра Христианского сотрудничества, 1997. — 274 с.
9. Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. — Львів : СПОЛОМ, 2005. — 336 с.
10. Косуха Т. Сучасна релігійна ситуація в Україні : стан, тенденції, релігії / Т. Косуха. — К. : Наук. думка, 1994. — 213 с.
11. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні / В. І. Любащенко. — Львів : Просвіта, 1995. — 350 с.
12. Любащенко В. І. Феномен українського лютеранства / В. І. Любащенко // Людина і світ. — 2001. — № 7. — С. 33-39.
13. Мельник В. І. Сучасний євангельсько-баптистський рух в Україні: оновлення традицій / В. І. Мельник // Людина і світ. — 1996. — № 6. — С. 6-10.
14. Назаркіна О. І. Протестантські конфесії України в 90-ті роки XX ст.: баптистські та п'ятидесятницькі течії : дис. ... канд. іст. наук. : (07.00.01) / О. І. Назаркіна ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2003. — 221 с.
15. Наріжний Ю. Віровчення, культова практика та структура харизматичних церков в Україні / Ю. Наріжний // Новітні релігії в сучасній Україні : мат. кр. ст. та наук.-практ. конф. — К., 2000. — С. 51-48.
16. Опарин А. А. Юбилейный год. Очерки истории адвентизма в Харькове / А. А. Опарин. — Х. : Факт, 2006. — 109 с.

17. Парасей А. Ф. Бедная, бросаемая бурей. Исторические очерки к 110 летнему юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине / А. Ф. Парасей, Н. А. Жукалюк. — К. : Джерело життя, 1997. — 340 с.
18. Решетніков Ю. Баптизм в Україні : на межі тисячоліть / Ю. Решетніков // Людина і світ. — 2000. — № 8. — С. 36-39.
19. Рощина Л. О. Зародження руху євангельських християн-баптистів в Україні / Л. О. Рощина, О. М. Морозов // Наука. Релігія. Суспільство. — 2008. — № 4. — С. 119-125.
20. Рязанова Л. С. Особливості протестантських общин віруючих і їх роль в експансії протестантизму в сучасній Україні / Л. С. Рязанова // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2002. — № 1. — С. 18-25.
21. Савинский С. Н. История русско-украинского баптизма / С. Н. Савинский. — Одесса : Богомыслие, 1995. — 128 с.
22. Сергеев И. П. Немецкая евангелическо-лютеранская община г. Харькова / И. П. Сергеев. — Х. : Майдан, 2003. — 48 с.
23. Скибенко П. І. Українська Лютеранська Церква як феномен українського духовного життя / П. І. Скибенко // Наука. Релігія. Суспільство. — 2004. — № 4. — С. 156-161.
24. Слис О. Пізній протестантизм в Україні: характер інституційних процесів і світоглядних трансформацій / О. Слис // Актуальні управлінські і економічні проблеми сучасності. — № 1. — 2009. — С. 88-94.
25. Стадник М. М. Історико-методологічні основи трансформації гносеології раннього протестантизму / М. М. Стадник // Наука. Релігія. Суспільство. — 2006. — № 1. — С. 158-164.
26. Титаренко В. В. Харизматизм як постмодерне християнство / В. В. Титаренко // Релігійна панорама : інформ.-анал. журнал. — 2008. — № 12 (98). — С. 73.
27. Филипович Л. Нові релігійні течії та організації в Україні / Л. Филипович. — К. : Наук. думка, 1997. — 203 с.
28. Черенков М. Протестантизм як рафіноване християнство / М. Черенков // Релігійна панорама : інф.-анал. журнал. — 2008. — № 12 (98). — С. 71.
29. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України : політол. аналіз / О. Шуба. — К. : Криниця, 1999. — 324 с.
30. Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін / П. Яроцький // Людина і світ. — липень, 2004. — № 7. — С. 2-10.

Надійшла до редколегії 24.05.2011 р.